

Poder i llengua

Les llengües de l'ensenyament al País Valencià

Anselm Bodoque
Vicenta Tasa Fuster

fundació ► nexa

Amb el suport de:

Aquest treball s'ha fet dins del projecte d'investigació CSO2013-43054-R, finançat pel Ministeri d'Economia i Competitivitat del Govern d'Espanya, sobre *Canvi i estructura social, enquestes i eleccions*.

Col·lecció Demos, núm. 10???

Primera edició: març del 2016

© del text: Anselm Bodoque i Vicenta Tasa Fuster

© d'aquesta edició: Fundació Nexè (www.fundacionexe.org)

Producció: Jaume Ortola

www.riuraueditors.cat

Carrer de l'Agregació, núm. 1, 2n 1a
08041 Barcelona

ISBN: 978-84-

Dipòsit legal: B. -2016

Impressió: Publidisa

Continguts

Introducció: l'ombra de Babel	5
1. El poder i les llengües	8
2. El doble conflicte lingüístic i polític valencià	19
3. La política lingüística educativa valenciana dins del context espanyol	34
4. El model valencià de política lingüística	48
5. La política lingüística educativa valenciana fins al 2007	71
6. Girant cap al plurilingüisme: la política lingüística educativa del 2007 al 2012	84
7. El plurilingüisme educatiu valencià del 2012: l'anglès contra el valencià	94
8. ¿Han tingut èxit les polítiques lingüístiques valencianes?	113
Conclusions: per un plurilingüisme que no minoritze el valencià	122
Bibliografia citada	132

Introducció: l'ombra de Babel

La UNESCO (2009) alerta sobre el risc que la diversitat lingüística del planeta, que aquesta institució calcula en 6.000 llengües, quede reduïda a la meitat en pocs anys i continue disminuint de manera accelerada al llarg del segle actual. Una de les causes principals d'aquest procés és l'hegemonia d'una ideologia lingüística que dona a les llengües globals o d'ús més comú en la globalització la categoria de llengües «cosmopolites», «internacionals» i «superiors», i minoritza les llengües amb menor nombre de parlants i poc suport institucional. És com si la Torre de Babel i el seu deliri d'uniformitat lingüística universal projectara, de nou, una llarga ombra sobre les llengües minoritàries i minoritzades. Per tant, abans de confondre cosmopolitisme amb el que és simple uniformisme empobridor, no està de més recordar la reflexió que Isaiah Berlin (1991) feia sobre el mite de Babel: «la Torre de Babel fou pensada per a ser unitària, un enorme edifici singular que arribara al cel i tinguera una única llengua per a tot el món. Però al Senyor no li agradà. En aquest sentit, hi ha una història jueva que explica que un a bon rabí li aparegué de sobte un monstre

espantós i ell va exclamar: “Lloat siga el Senyor Nostre Déu que ha introduït una varietat tan gran entre les seues criatures.”»

Seguint la metàfora de Berlin, nosaltres partim de la idea que la diversitat lingüística és un fet normal i positiu. I considerem, igualment, que tota minorització conscient d’una llengua autòctona és una agressió als drets de les persones que parlen aquesta llengua, que s’amaga baix d’una ideologia justificadora de la desigualtat, segons la qual hi ha parlants que tenen dret a tenir més drets lingüístics i vitals que uns altres. Aquesta ideologia és en la que es fonamenta el principi de jerarquia lingüística que domina el reconeixement legal de la pluralitat lingüística a Espanya, i també el conjunt de polítiques lingüístiques existents en l’estat espanyol i en les diferents comunitats autònomes.

El nostre estudi tracta sobre la política lingüística valenciana, centrant-nos especialment en el terreny de l’educació, on prestarem una atenció singular al programa de plurilingüisme educatiu del govern de la Generalitat del 2012. Considerem que aquesta iniciativa obeïa a una voluntat conscient del partit en el govern de minoritzar el valencià davant el castellà, amb l’excusa de millorar el coneixement d’anglès en la població. Amb tot, la nostra intenció, de fons, és fer una reivindicació tranquil·la del pluralisme i la diversitat inherent a la condició humana, i, en coherència amb això, defensar el dret dels valencianoparlants a usar la pròpia llengua

en totes les dimensions de la seua vida i l'obligació dels poders públics de garantir aquest dret. Un fet, generalment, negat pels ideòlegs de l'uniformisme lingüístic o de la jerarquia lingüística, recorrent a l'excusa del suposat universalisme cosmopolita que es deriva de parlar una llengua «gran» o fent servir l'argument neoliberal del benefici econòmic que derivaria de l'existència d'unes poques llengües o d'una llengua única a tot el món, tot subratllant el «destorb» que són les llengües menudes i acusant els qui s'oposen a la seua minorització de ser «aldeans» i no ser «cosmopolites», com si foren coses contradictòries.

Fem el treball des de l'òptica combinada de la ciència política i el dret, uns àmbits acadèmics poc freqüents en l'estudi de les polítiques lingüístiques de l'àmbit lingüístic valencianocatalà. Hem intentat llevar-li els aspectes més academicistes i la terminologia més especialitzada, en la mesura que el manteniment del rigor analític i la nostra capacitat ens ho ha permés, perquè la nostra intenció és que l'obra tinga un valor divulgatiu i fàcilment comprensible. Esperem haver-ho aconseguit i haver contribuït, així, a fer més difícil l'extensió de l'ombra de Babel i a què els valencians puguem seguir sent aldeans i cosmopolites.

1. El poder i les llengües

El poder, polític o de qualsevol altra mena, sempre va lligat a una llengua. I no sols perquè les llengües són instruments bàsics per a la comunicació entre les persones; sinó perquè les llengües defineixen i configuren la realitat i tenen un valor simbòlic, connotatiu i generador d'identitat, comporten una visió del món i delimiten una comunitat de parlants (Lamuela, 1994). En conseqüència, les llengües i les variants lingüístiques seran elements presents en les relacions desiguals de poder que s'estableixen entre els diferents grups socials que formen una comunitat política determinada.

Per això, tot poder polític sempre ha tingut política lingüística. A les societats històricament monolingües les autoritats polítiques han intervingut activament per a delimitar i estendre l'estàndard de la llengua, destriar entre les normes cultes i les vulgars, determinar quins són els dialectes referencials i els menystinguts. Una pràctica que habitualment ha situat les formes de parlar dels grups socials dominants per damunt de les d'altres parlants, reforçant-hi la jerarquia social. En les societats plurilingües, a la jerarquia elitista que s'estableix en

els dialectes socials i geogràfics, s'afegeix l'atribució de valors i funcions diferents a les llengües en contacte, entre les quals el Poder tendeix a afavorir aquella llengua que és més habitual i comuna entre els qui ocupen una posició dominant en el sistema polític, social i econòmic.

Per això, la política lingüística és una de les escassíssimes polítiques públiques, juntament amb la política militar i la recaptació d'impostos, que són consubstancials a l'existència d'un estat o d'un poder polític. No obstant això, en el debat social, mediàtic i científic de l'estat espanyol, de les últimes dècades, fa l'efecte que la «política lingüística» fóra d'aparició recent i circumscrita a les comunitats autònomes amb més d'una llengua oficial i s'ignora que és una realitat que afecta, des de sempre, al conjunt de la ciutadania espanyola.

Sorprén, en aquest sentit, l'escassa atenció que presten les ciències socials i la política, al fet que Espanya té onze llengües històricament autòctones, un sistema de reconeixement legal de les llengües «espanyoles» i dels drets lingüístics molt desigual, i uns mecanismes de seguretat lingüística (Réaume, 1991) febles o inexistents per a les llengües minoritzades. I això malgrat que més del 25% dels ciutadans parla habitualment una altra llengua «espanyola», diferent del castellà, i el 65% viu

en comunitats autònomes amb més d'una llengua «espanyola».¹

Ara bé, la política lingüística a Espanya està lluny de ser una política «nova» i, menys encara, d'àmbit, autonòmic, subestatal i de rang secundari. Tot el contrari. A Espanya, especialment des que s'afirma per primera vegada l'existència política de la «nació espanyola» en la Constitució de 1808, sempre hi ha hagut una política lingüística que ha tingut al castellà com l'única llengua que calia promoció, fer oficial i prestigiar socialment, en detriment de les altres llengües «espanyoles», que han estat marginades, considerades com a vulgars i amb freqüència perseguides des del poder polític. Encara més, la política lingüística espanyola no ha promogut el castellà en tota la seua diversitat, sinó una modalitat concreta d'aquesta llengua socialment elitista, políticament vinculada al poder central i geogràficament coincident amb les parles castellanes del nord, minoritàries a Espanya i en el conjunt

---

1. Utilitzarem l'adjectiu de l'expressió *llengua «espanyola»*, entre cometes per a subratllar que hi ha actors polítics que no consideren espanyoles totes les llengües pròpies i autòctones d'Espanya. Així, per exemple, el 2010, els intents de convertir l'àrab a Ceuta i el berber a Melilla en llengües cooficials van ser rebutjats per la majoria política d'ambdues ciutats (PP), al·legant que eren llengües «estrangeres», i una consideració semblant ha tingut el portugués a les comarques extremes on es parla aquesta llengua. Cal dir que de les onze llengües espanyoles, únicament dos, l'aragonés i el caló, són parlades sols a Espanya: la resta són també «estrangeres» en major o menor mesura, inclòs el castellà.

del domini lingüístic de l'espanyol/castellà. I, en conseqüència, ha considerat d'inferior categoria les variants lingüístiques castellanques dels grups socials subalterns, així com els dialectes del sud i de les perifèries espanyoles. I ha sigut, a més, una política «normal», marginalment discutida i implícita des de finals de l'edat mitjana en els territoris de l'antiga Corona de Castella, i, des del segle XVIII, amb la fi de la Guerra de Successió, sistemàticament aplicada també en tot el territori de l'antiga Corona d'Aragó.

De fet, excepte alguns parèntesis puntuals (II República o Mancomunitat de Catalunya), a Espanya no hi ha hagut polítiques públiques lingüístiques mínimament favorables a les llengües «espanyoles» diferents del castellà fins a l'actual període democràtic que s'inicia en 1978.² I la seua incorporació a l'agenda política ha seguit el procés habitual en qualsevol política pública. En primer lloc, els grups socials que entenien que els seus drets lingüístics no estaven garantits per la política lingüística castellanitzant de les institucions espanyoles, han tractat de mobilitzar a la població més afí, acumular

---

2. Les polítiques lingüístiques favorables a una llengua «espanyola» diferent de la castellana sempre s'han produït en els escassos períodes democràtics que ha conegut Espanya. Açò explica que aquestes polítiques apareixen sovint vinculades a moviments democratitzadors, encara que això no garanteix que totes les propostes de polítiques lingüístiques sobre llengües minoritzades a Espanya es fonamenten en principis liberaldemocràtics (Branchadell, 1997).

recursos i estructurar arguments per a polititzar el problema, donar-li rellevància social, definir-lo i proposar-hi solucions i, a partir d'ací, aconseguir incorporar-lo a l'agenda política perquè els respectius governs prenguen decisions i implementen polítiques públiques sobre la matèria (Dente i Subirats, 2014).

Amb tot, les deu llengües «espanyoles» diferents del castellà no han donat lloc a un únic conflicte polític de caràcter global o estatal, i ni tan sols s'ha produït un únic conflicte per a tot l'àmbit territorial de cada llengua. Així, mentre que la política lingüística castellanitzant és d'àmbit general, és a dir estatal i subestatal, les polítiques lingüístiques de les altres llengües només són essencialment subestatals i han generat polítiques lingüístiques molt diferents sobre una mateixa llengua. Així, tot i que els parlants autòctons de les altres llengües «espanyoles» sovint pertanyen a més d'una comunitat autònoma, el problema dels seus drets lingüístics mai no s'ha incorporat a l'agenda política tenint en compte al conjunt de la comunitat lingüística, sinó que ha seguit un procés determinat per tres variables interrelacionades: primera, l'existència d'una comunitat política i institucional subestatal (comunitat autònoma); segona, la magnitud demogràfica de la comunitat lingüística diferent de la castellana dins d'aquesta comunitat política, i, tercera, el grau de conflicte nacionalitari generat per la comunitat

lingüística minoritzada en cada comunitat política (Taula 1).

Taula 1. Variables que condicionen les polítiques lingüístiques de les llengües diferents del castellà

Llengua	Comunitat política	Percentatge de la comunitat lingüística en la comunitat política	Conflicte nacionalitari amb el projecte nacional espanyol castellanista	Importància de la política lingüística per a les llengües diferents del castellà
Català/Valencià	Catalunya	Mitjà-alt	Alt	Alta
	Balears	Mitjà-alt	Mitjà-baix	Mitjana-alta
	País Valencià	Mitjà	Baix	Mitjana-baixa
	Aragó	Baix	Molt baix	Molt baixa
	Múrcia	Molt baix	Nul	Nul·la
Gallec	Galícia	Alt	Mitjà-baix	Mitjana-alta
	Astúries	Baix	Nul	Molt baixa
	Castella i Lleó	Baix	Nul	Molt baixa
	Extremadura	Molt baix	Nul	Nul·la
Basc	País Basc	Mitjà	Alto	Alta
	Navarra	Mitjà-baix	Mitjà	Mitjana
	Castella i Lleó	Mig-baix	Mig	Alt
Asturlleonés	Astúries	Mitjà-baix	Nul	Molt baixa
	Lleó	Baix	Nul	Nul·la
	Cantàbria	Molt baix	Nul	Nul·la
	Extremadura	Molt baix	Nul	Nul·la
Occità	Catalunya	Molt baix	Mitjà	Mitjana
Aragonés	Aragó	Molt baix	Nul	Molt baixa
Portugués	Extremadura	Molt baix	Nul	Nul·la
	Castella i Lleó	Molt baix	Nul	Nul·la
Àrab	Ceuta	Mitjà	Molt baix	Molt baixa
	Melilla	Molt baix	Molt baix	Molt baixa
Bereber	Melilla	Mitjà	Molt baix	Molt baixa
Caló	Sense comunitat	Nul	Nul	Nul·la

Font: Elaboració pròpia

Cal recordar, a més, que quan en una mateixa rea-

litat política entren en contacte dues o més llengües d'ús habitual, sol produir-se una situació de conflicte social entorn de les llengües, que és resolt en funció de la correlació de forces entre les comunitats lingüístiques en contacte i els seus recursos socials, econòmics, polítics i simbòlics. I la resolució únicament pot seguir tres processos: o domina la llengua autòctona del territori i l'altra llengua queda en una posició secundària o desapareix; o domina la llengua forastera i la llengua autòctona del territori tendeix a la desaparició; o, per contra, s'obté una posició d'equilibri, generalment inestable, difícil i provisional. En qualsevol cas, l'acció dels poders públics i les polítiques lingüístiques concretes que es duen a terme són molt importants, encara que no determinants, per a la resolució, en un sentit o un altre, dels conflictes lingüístics.

Així i tot, havent establert que la política lingüística és intrínseca a l'existència d'un poder polític, caldrà definir-la i ho farem dient que política lingüística és tota iniciativa o absència conscient d'iniciativa que en una societat determinada, i sobre un territori i una població concrets, duen a terme els poders públics, i especialment les institucions de govern, per a garantir, fomentar o imposar el coneixement, l'ús i el prestigi social d'una llengua (o d'una variant lingüística) tant dins com fora de la comunitat política, i també, en sentit contrari, les polítiques dirigides a limitar l'ús i el coneixement d'una llengua, i a reduir-ne la vitalitat i el prestigi.

Es dedueix d'això que els aspectes de la vida social, individual i política afectats per les polítiques públiques lingüístiques són molt amplis i diversos. En cert sentit, es podria dir que afecten la totalitat de la dimensió social (pública i privada) de l'acció humana i a bona part de la personal. Així, d'una manera una mica esquemàtica, podem afirmar que els eixos centrals de les polítiques lingüístiques es dirigeixen a enfortir el prestigi social de les llengües, garantir un sistema de drets lingüístics als seus parlants, regular els usos institucionals de les llengües, determinar la seua presència en les activitats culturals, en la televisió i en els mitjans de comunicació i d'oci, a facilitar-ne l'ús social i, finalment, a establir un model lingüístic educatiu. Sent aquest últim aspecte el que més enfrontaments entre posicions polítiques diverses genera a Espanya i el que serà l'objecte preferent del nostre estudi al País Valencià.

Una de les principals limitacions de molts dels estudis sobre la política lingüística, almenys en l'àrea lingüística catalanovelenciana, és que sovint són realitzats per actors protagonistes de les polítiques que estudien, i tendeixen a valorar-les en funció de la seua implicació en el conflicte lingüístic i identitari. Nosaltres, en aquest treball, som conscients que no és possible aspirar a una ciència neutral, especialment en l'àmbit de les ciències socials, perquè no pot haver-hi mai una separació absoluta entre la persona investigadora i l'objecte investi-

gat; ja que el coneixement en les ciències socials és sempre un procés reflexiu, en el qual investigador i fet investigat estan en contacte i, a més, on totes les conclusions a les quals s'arriba tenen sempre un valor provisional i seran refutades en el futur (Popper, 2008). Però volem, en la mesura que ens siga possible, estudiar el problema allunyant-nos dels projectes nacionalitaris i reivindicant els drets individuals i col·lectius a l'autorealització i al desenvolupament de la pròpia identitat cultural i a usar de manera normal, en totes les funcions públiques i privades, la llengua pròpia d'una comunitat lingüística en un territori determinat.

Hem dit que les polítiques públiques són respostes del sistema polític i administratiu a un problema públic reconegut com a tal en l'agenda governamental i considerat social i políticament inacceptable. La qüestió, ara, és respondre a la pregunta de com s'identifiquen les qüestions públiques que han de ser gestionades, que no absolutament resoltes, pels governs i la societat. Hi ha una falsa creença col·lectiva que tendeix a mirar als problemes socials i polítics com una realitat «objectiva» i «neutra»: els problemes existirien perquè sí, apareixerien, sense més, entre nosaltres, i els representants polítics només haurien de donar-los la resposta «tècnica» i racional més adequada, fins a «solucionar-los» definitivament. Però això no és cert. Els problemes socials i polítics no existeixen «objectivament», ni l'agenda política es genera de manera automàtica

i aliena a l'acció col·lectiva, ni tots els problemes tenen solució. Tot el contrari, els problemes són fenòmens discursius, construccions socials, en revisió permanent, o dit d'una altra manera són producte del debat i la confrontació política entre grups socials diversos, amb interessos, valors, concepcions del món i propostes d'actuació i canvi de la realitat social plurals i, generalment, contradictòries i enfrontades.

Les dades i fets sobre l'evolució d'un aspecte concret, en el nostre cas la desigualtat lingüística al País Valencià, són manifestacions d'una realitat problemàtica. Però, els elements que informen sobre una realitat no la converteixen en un problema social i polític. L'essencial és que hi haja actors individuals i col·lectius concrets que comencen a afirmar l'existència d'un conflicte, d'alguna cosa que no va bé i ha de ser canviada, i que en aquest procés definisquen les característiques del problema, i tracten de mobilitzar sectors de la societat a favor dels seus arguments i propostes. Perquè és la «problematització» d'una realitat per uns actors el que acaba convertint un fet concret en un problema social i polític. I, quan els actors individuals i col·lectius acumulen recursos (cognitius, humans, econòmics, de legitimitat i de mobilització social), estan en condicions de generar un debat públic sobre la situació que consideren conflictiva i de dur a terme una pressió pública rellevant. Únicament d'aquesta manera, allò que inicialment eren dades, fets o símptomes d'una

realitat que generava malestar pot acabar convertint-se en un problema social i, finalment, i sempre en funció de la capacitat de pressió i argumentació dels actors mobilitzats, arribar a ser un problema polític que s'incorpora a l'agenda governamental i genera polítiques públiques.

Ara bé, que es reconega i accepta un fenomen social com a un problema públic, no significa que hi haja una única concepció del problema i que les que puguen existir siguen similars. Les propostes seran quasi sempre plurals, i sovint enfrontades, perquè cada actor defineix un problema en funció dels seus valors i del que creu que són els seus interessos. I tracta de formar coalicions i aliances amb altres actors per a reforçar les seues posicions.

Amb tot, és freqüent que els actors, especialment els institucionals i partidistes, no definisquen amb claredat els seus objectius, o existisca una distància gran entre els objectius que es declaren de manera retòrica i les polítiques que realment s'impulsen i implementen. Al cap i a la fi, com recorden Crozier i Friedberg (1977) és habitual que els actors polítics actuen més seguint el seu «instint estratègic» (sistema de valors, prejudicis, visions del futur, concepció de la societat, etc.) que amb uns objectius formals ben conformats. Això és el que ha passat amb les polítiques lingüístiques valencianes i, per açò, en aquest treball, prestarem molt poca atenció al discurs formal i a la retòrica dels governs autonòmics.